

**Náhrada nákladů na výživu za osobu ve vegetativním stavu:
Polemika s nálezem Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 39/22 ze dne 25. 7. 2023**

**Reimbursement of Maintenance Costs for a Person in a Vegetative State:
A Polemic on the Judgment of the Constitutional Court, File Reference III. ÚS 39/22, Dated
July 25, 2023**

JUDr. Ivo Smrž, Ph.D., Kabinet zdravotnického práva a bioetiky, ÚSP AV ČR, v. v. i.

Abstract: The article deals with the reimbursement of maintenance costs (for a person in a vegetative state) and its relation to compensation for loss of earnings according to the Civil Code, in light of the recent judgment of the Constitutional Court, file reference III. ÚS 39/22, dated July 25, 2023, which critically analyses and disputes its doctrinal correctness. Additionally, the article includes an analysis of German and Austrian law, upon which the Constitutional Court also based its judgment.

Key words: judgment – Constitutional Court – reimbursement of maintenance costs – compensation for loss of earnings – vegetative state – polemic

Anotace: Článek se zabývá problematikou náhrady nákladů na výživu (za osobu ve vegetativním stavu) a jejím vztahem primárně k náhradě za ztrátu na výdělku podle občanského zákoníku, a to ve světle recentního nálezu Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 39/22 ze dne 25. 7. 2023, který kriticky rozebírá a polemizuje s jeho doktrinní správností. Článek pracuje mimo jiné s německou a rakouskou právní úpravou, o které Ústavní soud své rozhodnutí taktéž opřel.

Klíčová slova: nález – Ústavní soud – náhrada nákladů na výživu – náhrada za ztrátu na výdělku – vegetativní stav – polemika

ÚVOD

V červenci loňského roku vydal Ústavní soud nález¹, v němž se zabýval problematikou náhrady nákladů na výživu za osobu nacházející se v důsledku dopravní nehody ve vegetativním stavu, a to i přes výslovnou dikci § 2966 odst. 1 občanského zákoníku,² který zakotvuje toto právo pozůstalým, tedy toliko v případě smrti primárně poškozené osoby.

Nález Ústavního soudu podle mého názoru vyvolává řadu otázek nejen z hlediska systematiky občanského práva, respektive jednotlivých náhrad při ublížení na zdraví a při usmrcení ve smyslu § 2958 a násl. občanského zákoníku, ale také s ohledem na argumentaci, kterou Ústavní soud v nálezu v rámci odůvodnění užil, včetně komparativního odkazu na německý a rakouský právní řád.

Cílem článku je v návaznosti na výše uvedené rozebrat právní úpravu náhrady nákladů na výživu pozůstalých podle § 2966 a násl. občanského zákoníku a zejména její účel a vztah k náhradě za ztrátu na výdělku ve smyslu § 2962 a násl. občanského zákoníku. Snahou je rovněž nastínit relevantní právní úpravu německou a rakouskou, o niž mimo jiné Ústavní soud svoji argumentaci v nálezu opřel. Ve světle takto získaných závěrů budou kriticky zhodnoceny úvahy zastávané Ústavním soudem a jejich důsledky.³

1. SKUTKOVÉ OKOLNOSTI PŘÍPADU POSUZOVANÉHO V NÁLEZU A ŘÍZENÍ PŘED OBECNÝMI SOUDY

Stěžovatelka (dcera primárně poškozené) se v civilním soudním řízení domáhala náhrady nákladů na výživu s tím, že dne 14. ledna 2019 došlo k dopravní nehodě, při níž byla její matka smrtelně zraněna a až do 19. ledna 2020, kdy zemřela, byla udržována ve vegetativním stavu.

V době dopravní nehody byla stěžovatelka studentkou střední školy, pročež byla odkázána na výživu ze strany své matky, která pobírala invalidní důchod. Na výživě stěžovatelky se podílel taktéž její otec, a to částkou ve výši 3 000 Kč měsíčně.

Stěžovatelka se žalobou domáhala náhrady nákladů na výživu pozůstalé podle občanského zákoníku. Nejprve požadovala 3 000 Kč měsíčně od května 2019 do budoucna. Během řízení žalobu omezila celkově na částku ve výši 24 000 Kč, která představovala náhradu nákladů na výživu od podání žaloby do úmrtí matky.

Invalidní důchod matky stěžovatelky byl v době vegetativního stavu poukazován na její (matčin) účet, přičemž z trvalého příkazu měla stěžovatelka zajištěny platby spojené s bydlením.

V rozhodné době stěžovatelka nezískala žádným dostupným způsobem přístup k účtu své matky, a nemohla z něj tak hradit své osobní potřeby spojené zejména s výukou.

¹ Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 39/22 ze dne 25. 7. 2023. Dále jen „nález“ či „nález Ústavního soudu.“

² Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. Dále jen „občanský zákoník“.

³ Překlady uvedené v textu článku jsou vlastními překlady autora.

Lze shrnout, že předmětem řízení před obecnými soudy byla žaloba studentky, která se domáhala náhrady nákladů na výživu pozůstalé, nicméně za dobu, kdy její matka ještě žila (apalický syndrom), takže *stricto sensu* pozůstalou nebyla. Současně nezískala přístup k účtu své matky, na který byl matce poukazován invalidní důchod, prostřednictvím něhož by mohla uspokojovat své osobní potřeby.

Obecné soudy žalobu stěžovatelky zamítly s následujícím odůvodněním:

„[...] Po právní stránce vyšel z ustanovení § 2966 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů (dále jen "občanský zákoník"), který stanoví náhradu škody pozůstalým po zemřelém; stěžovatelka se však domáhala náhrady nákladů na výživu za dobu, kdy její matka ještě žila. Soud konstatoval, že sice není absolutně vázán doslovným zněním zákona a může se od něj odchýlit, pokud to vyžaduje účel zákona, historie jeho vzniku, systematická souvislost, ale jeho úkolem není vytvářet nový nárok, který není upraven v zákoně. Nálezací soud provedl výklad § 2966 občanského zákoníku a dospěl k závěru, že jazykový výklad je jasný a nezakládá pochybnosti ani při použití dalších výkladových metod; nejedná se ani o mezeru v právním řádu, o konkurenci interpretačních alternativ normy nebo o problém výkladu pojmů. Dále soud dovodil, že podle judikatury je pro vznik nároku na náhradu nákladů na výživu pozůstalých rozhodující stav v době smrti osoby, od níž se tento nárok odvíjí. Tedy že hmotné právo váže vznik nároku ke stavu v době smrti poškozené a teprve od tohoto dne může být pozůstalému vyplácena renta do budoucna.“

Stručně, obecné soudy byly toho názoru, že nelze požadovat náhradu nákladů na výživu pozůstalých v době, kdy primárně poškozený ještě žije, i když se nachází ve vegetativním stavu. Není totiž naplněna hypotéza právní normy vyžadující smrt primárně poškozené osoby pro vznik nároku na předmětnou náhradu. Současně soudy uvedly, že jazykový výklad je jasný a že se nejedná ani o mezeru v právním řádu.

2. POSOUZENÍ PŘÍPADU ÚSTAVNÍM SOUDEM A SHRNUTÍ JEHO ARGUMENTACE

Ústavní soud se s právním posouzením provedeným obecnými soudy neztotožnil, protože jejich rozhodnutí zrušil.

V rámci obecných východisek meritorního posouzení věci⁴ Ústavní soud zejména uvedl, že při výkladu a aplikaci právních předpisů nelze pomíjet jejich účel a smysl,⁵ a zdůraznil při tom ochranu zdraví člověka a princip plného odškodnění,⁶ z čehož pak vyvodil, že při nesplnění povinností plynoucích z principu plného odškodnění může dojít k porušení práva na respektování soukromého a rodinného života, je-li z titulu újmy na zdraví k plnění oprávněna jiná osoba než poškozená na zdraví.⁷

---

⁴ Část IV. a/ nálezu.

⁵ Bod 13 nálezu.

⁶ Body 14–17 nálezu.

⁷ Body 18 a 19 nálezu.

V aplikační části⁸ nálezu pak Ústavní soud vyšel z toho, že matka stěžovatelky nebyla vůbec schopna úkonů či právních jednání k plnění povinnosti rodiče. Právní posouzení nastalé situace nejprve komparoval s německým⁹ a rakouským právem¹⁰, načež citoval české ustanovení § 2966 odst. 1 občanského zákoníku zakládající právo na náhradu nákladů na výživu pozůstalým. Obecným soudům přitom vytkl, že: „[...] nevzaly v úvahu fakt, že skutečný život nepokračuje, nejsou-li v chodu ty základní biologické funkce, které jej činí lidským.“¹¹

Závěrečné úvahy Ústavního soudu lze vysledovat z bodu 25 nálezu:

„25. Interpretace rozhodné právní normy (§ 2966 občanského zákoníku) obecnými soudy tak nepoložila dostačený důraz na její hlavní účel, jímž je náhrada nákladů na výživu osobám, jež byly svou výživou na zemřelé osobě ke dni její smrti závislé. Nebyla-li poškozená v důsledku škodné události a zranění při ní utrpěného vůbec schopna poskytovat své dceři výživu (což mohlo trvat i po přechodnou dobu, ale zde se tak stalo trvale se smrtelnými následky), byly obecné soudy oprávněny postavit zjištěný zdravotní stav poškozené naroveň jejímu úmrtí a přiznat pozůstalé nárok na plnění již za dobu od zranění poškozené do její smrti. Takovou interpretaci zákona lze sice označit za provedenou contra verba legem, ale především za souladnou s tím hlavním účelem právní normy, pro něž byla právní úprava konkrétního nároku, resp. titulu odškodnění přijata. Paralela tohoto řešení vzniklého skutkového a právního stavu s výše popsanou německou právní úpravou neznamená, že by zde soudy měly dotvářet právo s obecnými účinky po vzoru v SRN účinné právní normy. Jde o dílčí výkladové řešení atypické a dosud v rovině soukromoprávního kodexu ani v rovině judikaturní nezohledněné situace.“

Ústavní soud tedy dovedl, že nebyla-li matka stěžovatelky v důsledku škodné události vůbec schopna poskytovat stěžovatelce výživu, byly obecné soudy oprávněny postavit její zdravotní stav (vegetativní stav) naroveň úmrtí, a přiznat tak stěžovatelce náhradu nákladů na výživu již za dobu od zranění její matky. Přitom poukázal na německou právní úpravu, která podle jeho názoru řeší tuto situaci obdobně. V českém právu pak jde podle Ústavního soudu o výkladové řešení atypické situace nezohledněné v občanském zákoníku a ani v judikatorní praxi.

Následující text si ovšem klade za cíl vyvrátit závěry přijaté Ústavním soudem s tím, že daná situace není atypická a je řešena v rámci standardních ustanovení občanského zákoníku upravujících náhrady při ublížení na zdraví a při usmrcení, stejně tak jako v německém (a rakouském) právu, jehož obsah Ústavní soud, zřejmě chybným překladem jednoho komentáře, misinterpretoval.

---

⁸ Část IV. b/ nálezu.

⁹ Bod 21 nálezu.

¹⁰ Bod 22 nálezu.

¹¹ Bod 24 nálezu.

3. PRÁVNÍ ÚPRAVA NÁHRADY NÁKLADŮ NA VÝŽIVU POZŮSTALÝCH A JEJÍ VZTAH K NÁHRADĚ ZTRÁTY NA VÝDĚLKU, RESPEKTIVE DŮCHODU

3.1. OBČANSKÝ ZÁKONÍK

Náhrada nákladů na výživu pozůstalých je v základu upravena v § 2966 odst. 1 věta první občanského zákoníku: „*Při usmrcení hradí škůdce peněžitým důchodem náklady na výživu pozůstalým, kterým zemřelý ke dni své smrti poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu.*“

Ze samotné dikce této normy je zřejmé, že náhrada náleží pozůstalým toliko v případě, že byl primárně poškozený usmrcen, a nikoliv že byl „pouze“ zraněn. Cílem je totiž poskytnout pozůstalým výživu, o kterou v důsledku smrti svého živitele (primární oběti) přišli. Jinými slovy, jde o to zachovat pozůstalým závislým na výživě obdobný ekonomický stav, který by, nebýt smrti primární oběti (a tedy současně zániku vyživovací povinnosti), nenastal.¹²

Náhrada nákladů na výživu je současně limitována prostřednictvím § 2967 odst. 1 občanského zákoníku: „*[...] náhrada nákladů na výživu pozůstalým nebo jiným osobám však nesmí úhrnem převýšit to, co by zemřelému náleželo jako náhrada za ztrátu na výděлку, případně na důchodu [...].*“

Limitace je zcela logická: „*[...] neboť více by zemřelý (ani kdyby žil nadále) poskytovat nemohl. Pokud by přežil, jeho vyživovací povinnost by byla závislá na výši jeho příjmu. Celková výše náhrady pro všechny pozůstalé nebo jiné osoby tak nemůže ve svém součtu přesáhnout výši jeho příjmu a náhrady, kterou by zemřelý sám obdržel.*“¹³

Tím se věcně dostáváme k právní úpravě náhrad za ztrátu na výděлку a na důchodu. „*Náhrada za ztrátu na výděлку po dobu pracovní neschopnosti se hradí peněžitým důchodem ve výši rozdílu mezi průměrným výdělkem poškozeného před vznikem újmy a náhradou toho, co poškozenému bylo vyplaceno v důsledku nemoci či úrazu podle jiného právního předpisu.*“, viz § 2962 odst. 1 občanského zákoníku. Obdobně je pak vystavěna i náhrada za ztrátu na výděлку po skončení pracovní neschopnosti, respektive při invaliditě (§ 2963 občanského zákoníku), a náhrada za ztrátu na důchodu (§ 2964 občanského zákoníku).

Smyslem posledně uvedených náhrad je tedy kompenzovat primárně poškozenému příjem, o který v důsledku škodní události (ublížení na zdraví) přišel. Z těchto náhrad primárně poškozený rovněž hradí případnou vyživovací povinnost vůči oprávněným osobám. Důvod výše uvedené limitace náhrady nákladů na výživu pozůstalých je tak zcela nabíledni.

¹² Viz např. BEZOUŠKA, P. In: HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055–3014): komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1741 a 1742. Či DOLEŽAL, T. – MELZER, F. In: MELZER, F. – TĚGL, P. a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek IX. § 2894–3081*. Praha: Leges, 2018, s. 1061.

¹³ Viz BEZOUŠKA, P. In: HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055–3014): komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1745.

V rámci komentáře k náhradě nákladů na výživu pozůstalých¹⁴ pregnantně vyjádřili vztah obou typů náhrad (nákladů na výživu pozůstalých a za ztrátu na výdělek, respektive důchodu) Doležal s Melzerem, kteří se mj. opírají o německy hovořící doktrínu: „*Základním předpokladem je usmrcení primárně poškozeného. Pokud by došlo jen k jeho zranění, pak vzniká nárok jen přímo poškozenému (§ 2962 až 2964), nikoli nepřímo poškozeným osobám (výjimku zde představuje § 2965). Poskytnutím náhrady za ztrátu na výdělek, případně za ztrátu na důchodu, je totiž obnoven příjem přímo poškozeného, ze kterého může sám plnit svou vyživovací povinnost.*

Došlo-li k ublížení na zdraví, které mělo teprve později (přičitatelným způsobem) za následek smrt poraněné osoby, pak je třeba za období do smrti poraněného nahradit ztrátu na výdělek nebo na důchodu, a poté má místo komentované ustanovení.“ (Tedy § 2966 občanského zákoníku.)

Jinými slovy lze shrnout, že za života primárně poškozené osoby hradí škůdce náhradu za ztrátu na výdělek či důchodu právě této osobě, která rovněž z takto nabytého majetku plní svoji vyživovací povinnost. Po smrti primárně poškozené osoby se náhrada „přesouvá“ k sekundárním obětem (pozůstalým), které mají přímý nárok právě na náhradu nákladů na výživu ze strany škůdce (§ 2966 občanského zákoníku), jelikož smrtí primárně poškozené osoby došlo k zániku její vyživovací povinnosti vůči „závislým“ pozůstalým.

Občanskoprávní úprava náhrad při ublížení na zdraví a při usmrcení má tedy v tomto ohledu a smyslu svoji systematiku, pročez v ní nelze hledat mezeru v situaci, kdy se primárně poškozený nachází v důsledku škodní události ve vegetativním stavu. V takovém případě má být osobám závislým na jeho výživě plněna vyživovací povinnost mj. z náhrad, které primárně poškozený získá od škůdce za ztrátu na výdělek, respektive důchodu.

Obdobná logika se uplatní i v situaci, kdy primárně poškozenému nevznikne právo na náhradu za ztrátu na výdělek, respektive důchodu, z důvodu, že mu v tomto ohledu nevznikne škoda, jako tomu bylo ve věci projednávané Ústavním soudem, tedy že primárně poškozená pobírala invalidní důchod a nebyla výdělečně činná. Vyživovací povinnost jí v důsledku újmy na zdraví (vegetativní stav) vůči dceři nezankla, stejně tak jako jí byl i nadále vyplácen invalidní důchod. A právě invalidní důchod byl, shodně před i po škodní události, zdrojem, ze kterého mohla být vyživovací povinnost plněna. Škodní událost v tomto smyslu nijak nezasáhla majetkovou sféru primárně poškozené a současně ani její dcery. Podle mého názoru tak nemůže jít v posuzovaném případě o atypickou a občanským zákoníkem nezohledněnou situaci, jak uvádí ve svém nálezu Ústavní soud. Atypičnost z pohledu občanského práva nezaloží ani skutečnost, že dcera primárně poškozené fakticky, slovy Ústavního soudu: „[...] nezískala žádným dostupným způsobem (zřejmě ani skrze opatrovníka) přístup k účtu své matky, a nemohla tak z něj hradit své osobní potřeby [...]“ Povinnou k výživě dcery (stěžovatelky) byla stále primárně poškozená (matka). Dcera se tedy mohla obrátit na matku (jejího opatrovníka) a požadovat výživné standardní občanskoprávní cestou (žalobou). Pasivně legitimovanou by pak byla matka, a nikoliv

---

¹⁴ DOLEŽAL, T. – MELZER, F. In: MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek IX. § 2894–3081*. Praha: Leges, 2018, s. 1062 a 1063.

škůdce, jak se stalo v případě posuzovaném Ústavním soudem, lhotejno, že dcera po škůdci požadovala náhradu za ztrátu na výživu pozůstalé, nikoliv výživné *per se*.

Naopak konstrukce, kterou vytvořil Ústavní soud v podobě povinnosti škůdce hradit náklady na výživu za osobu ve vegetativním stavu, patrně nabourává systém civilního deliktního práva, konkrétně jeho základní kompenzační funkci. Cílem kompenzace je vyrovnat veškerou způsobenou újmu, a nikoliv více, tedy současně zabránit obohacení poškozených poskytnutou náhradou (v německy hovořících jurisdikcích tzv. *Bereicherungsverbot*).¹⁵ Snadno by totiž mohlo docházet k situacím, kdy by škůdce „výživu“ hradil dvakrát, jednou v rámci náhrady za ztrátu na výděleku nebo důchodu primárně poškozeného a podruhé jako náhradu nákladů na výživu pozůstalého, který ale v té době pozůstalým není. I kdyby na straně primárně poškozené osoby nevzniklo právo na náhradu škody v podobě ztráty na výděleku, respektive důchodu, stále by docházelo u výživou oprávněných osob ke vzniku, respektive existenci dvou nároků, jejichž cílem je shodně hradit náklady na výživu. Jednak by se jednalo o standardní právo na výživné vůči primárně poškozené osobě a jednak o náhradu nákladů na výživu hrazenou škůdcem za osobu ve vegetativním stavu. V důsledku by tak na straně osoby oprávněné výživou („pozůstalé“) mohlo vznikat bezdůvodné obohacení.

3.2. NĚMECKÉ PRÁVO

Jak plyne z textu výše, opřel Ústavní soud své řešení věci předně o německý právní řád. Pro další úvahy je vhodné citovat celý bod 21 nálezu, který se německým právem zabývá:

„21. Situace obdobné nyní přezkoumávané jsou posuzovány povětšinou ad hoc judikaturou – a právním předpisem je tento škodní nárok upraven především v německém právním řádu, kde nárok na náhradu škody vzniká již okamžikem zranění. Náhrada nákladů na výživu (rentu) pozůstalým při usmrcení je upravena v § 844 odst. 2 německého občanského zákoníku (Bürgerliches Gesetzbuch), podle kterého platí škůdce náklady na výživné třetím osobám, vůči nimž měl nebo mohl mít zemřelý zákonnou výživovací povinnost. Ačkoli se jedná o náhradu škody následkem usmrcení, nárok na ni včetně plnění formou peněžitého důchodu vzniká již okamžikem zranění ("zur Zeit der Verletzung"); smrt musí nastat v příčinné souvislosti se škodnou událostí, jež zranění způsobila (blíže např. Prütting/Wegen/Weinreich: Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar. 16. Auflage. Köln: Luchter-hand Verlag, 2021, s. 1940).“

Tyto závěry jsou nicméně chybné, podle německého občanského práva nárok na náhradu nákladů na výživu nevzniká již okamžikem zranění primární oběti, jak tvrdí Ústavní soud, nýbrž okamžikem její smrti.

Ustanovení § 844 odst. 2 německého občanského zákoníku¹⁶ totiž zní: *„2) Stand der Getötete zur Zeit der Verletzung zu einem Dritten in einem Verhältnis, vermöge dessen er diesem gegenüber kraft Gesetzes unterhaltspflichtig war oder unterhaltspflichtig werden konnte, und ist dem Dritten infolge der Tötung das Recht auf den Unterhalt entzogen, so hat der Ersatzpflichtige dem Dritten durch*

¹⁵ KOZIOL, H. *Österreichisches Haftpflichtrecht. Allgemeiner Teil*. 3. neubearb. Auflage. Wien: Manz, 1997, s. 326 an.

¹⁶ Dále jen „BGB“. Dostupný z: <https://www.gesetze-im-internet.de>.

Entrichtung einer Geldrente insoweit Schadensersatz zu leisten, als der Getötete während der mutmaßlichen Dauer seines Lebens zur Gewährung des Unterhalts verpflichtet gewesen sein würde; die Vorschriften des § 843 Abs. 2 bis 4 finden entsprechende Anwendung. Die Ersatzpflicht tritt auch dann ein, wenn der Dritte zur Zeit der Verletzung gezeugt, aber noch nicht geboren war.“

V českém překladu takto: „2) Byl-li zemřelý v době zranění ve vztahu k třetí osobě, na jehož základě byl nebo mohl být podle zákona povinen poskytovat této osobě výživu, a byla-li tato třetí osoba v důsledku usmrcení zbavena práva na výživné, nahradí osoba povinná k náhradě škody třetí osobě škodu, a to peněžitým důchodem v rozsahu, v jakém by byl zemřelý povinen poskytovat výživné po dobu předpokládaného trvání svého života; ustanovení § 843 odst. 2 až 4 se použijí obdobně. Povinnost k náhradě škody se vztahuje i na případy, kdy třetí osoba byla v době úrazu počata, ale ještě se nenarodila.“

Již z dikce samotného § 844 odst. 2 BGB je tudíž zřejmé, že okamžik zranění (*Zeit der Verletzung*) není relevantní pro vznik práva na náhradu nákladů na výživu, nýbrž pro vztah primární a sekundární oběti zakládající vyživovací povinnost.

Následný odkaz na komentář *Prütting/Wegen/Weinreich* ze strany Ústavního soudu je nepřiléhavý a rovněž chybný. Daná pasáž¹⁷ zní:

„II. Maßgeblicher Zeitpunkt. Obwohl II Folgen des Todes regelt, setzt der Anspruch eine Unterhaltspflicht >zur Zeit der Verletzung< voraus. Danach hat den Anspruch nicht, wer erst nach der Verletzung, aber noch vor dem Tod des Verletzten durch Heirat oder der Zeugung hinzukommt [...] Der Tod muss lediglich kausale, nicht aber unmittelbare oder zeitlich direkte Folge der Verletzung sein.“

Překlad: „II. Relevantní časový okamžik. Ačkoli II upravuje následky smrti, předpokládá nárok vyživovací povinnost >k okamžiku zranění<. Nárok proto nemá ten, kdo vstoupí do rodinného vztahu po zranění, ale ještě před smrtí poškozeného, a to manželstvím nebo početím [...] Smrt musí být toliko příčinným, nikoli však přímým nebo časově bezprostředním důsledkem zranění.“

Z toho je patrné, že ani komentář *Prütting/Wegen/Weinreich* nenavazuje nárok na náhradu nákladů na výživu na okamžik zranění, nýbrž na okamžik usmrcení. K okamžiku zranění musí naopak existovat vztah zakládající vyživovací povinnost mezi primárně a sekundárně poškozeným.¹⁸

Shodné ostatně plyne i z dalších částí tohoto komentáře. Tak například zcela zřetelně: „Der Beginn der Ersatzpflicht fällt mit dem Tod oder dem späteren (hypothetischen) Beginn der Unterhaltspflicht zusammen.“¹⁹ Tedy, že počátek povinnosti nahradit škodu se shoduje s úmrtím nebo

¹⁷ LUCKEY, J. In: PRÜTTING, H. – WEGEN, G. – WEINREICH G. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar*. 16. Auflage. Köln: Wolters Kluwer, 2021, s. 1940, marg. č. 8.

¹⁸ Zcela totožně taktéž SPRAU, H. In: PALANDT, O. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch*. 78. Neubearb. Auflage. München: C. H. Beck, 2019, s. 1568, marg. č. 5: „Zur Zeit der Verletzung muss das die UnterhPfl begründende Verhältn bestanden haben, nicht erst zZt des Todes.“ V překladu: „Vztah zakládající vyživovací povinnost musel existovat v době zranění, a nikoli teprve v době smrti.“

¹⁹ LUCKEY, J. In: PRÜTTING, H. – WEGEN, G. – WEINREICH G. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar*. 16. Auflage. Köln: Wolters Kluwer, 2021, s. 1941, marg. č. 11.

pozdějším (hypotetickým) počátkem výživovací povinnosti. Či: „[...] wobei § 844 die Ansprüche nach dem Tod eines Geschädigten regelt. Dabei geht es um [...] den Verlust gesetzlicher Unterhaltsansprüche (§ 844 II) [...]“²⁰ V překladu, ustanovení § 844 upravuje nároky po smrti poškozeného. Přitom jde o ztrátu zákonných nároků na výživné (§ 844 odst. 2).

Rovněž z dalších německých právních zdrojů lze vysledovat, že nárok na náhradu nákladů na výživu třetích osob vzniká v německém právu po smrti primárně poškozené osoby, a nikoliv za jejího života.

Historicko-kritický komentář k BGB ke smyslu ustanovení § 844 uvádí, že se tímto ustanovením chrání z rozhodnutí zákonodárce život jako právní statek. Zásahem do života však mohou být z pohledu civilního práva poškozeny toliko třetí osoby, jelikož zemřelí nejsou subjekty práva, a jako takoví nemohou být nositeli práv. Oprávněnými jsou namísto toho podle § 844 odst. 2 BGB ti, kteří od zemřelého nemohou nadále dostávat výživné.²¹ Skutková podstata § 844 odst. 2 BGB tedy míří toliko na případy smrti primárně poškozené osoby. Za jejího života jí a právě jen jí vznikají jiné nároky, typicky podle § 842 a násl. BGB (náhrada za ztrátu na výdělku). Soustředěním nároků při pouhém ublížení na zdraví u primárně poškozeného a při současném odmítnutí přímých nároků rodinných příslušníků (třetích osob) se rovněž chrání autonomie primárně poškozeného, který obdrží prostřednictvím náhrady škody prostředky na to, aby sám mohl učinit zadost zasaženým třetím osobám.²²

„Palandtův“ komentář k § 844 BGB se nadto explicitně vyjadřuje i k situacím, v nichž může fakticky dojít ke ztrátě na výživě třetích osob „pouze“ v důsledku újmy na zdraví způsobené primárně poškozené osobě: „Zu ersetzen ist nur der UnterhSchad, der infolge des Todes entsteht; auf UnterhSchad, die nur auf der Körperverletzg des Unterh Verpflichteten beruhen, ist II nicht, auch nicht entspr anwendb (BGH NJW 86, 984; sa § 843 Rn 8: eig Anspr des Getöteten). Entzogen wird ein Anspr nur, wenn er durch den Tod erlischt.“

V překladu: „Nahrzuje se pouze ztráta na výživě, která vznikla v důsledku smrti; odst. II se nevztahuje na ztrátu na výživě, která vznikla pouze v důsledku zranění osoby povinné k výživě, a to ani obdobnou aplikací (BGH NJW 86, 984; viz také § 843 Rn 8: vlastní nárok usmrčené osoby). Nárok je odňat pouze tehdy, zanikne-li smrtí.“

Výslovně tedy uvádí, i odkazem na soudní praxi, že povinnost nahradit ztrátu na výživě vzniká v důsledku smrti. I kdyby tedy osoba závislá na výživě od primárně poškozeného fakticky přišla o výživu toliko kvůli zranění primárně poškozené osoby, nárok na náhradu ztráty na výživě podle § 844 odst. 2

²⁰ LUCKEY, J. In: PRÜTTING, H. – WEGEN, G. – WEINREICH G. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar*. 16. Auflage. Köln: Wolters Kluwer, 2021, s. 1940, marg. č. 1.

²¹ SCHIEMANN, G. In: SCHMOECKEL, M. – RÜCKERT, J. – ZIMMERMANN, R. (Hrsg.) *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB. Band III: Schuldrecht: Besonderer Teil. 2. Teilband (§§ 657–853)*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013, s. 2734, marg. č. 28.

²² WAGNER, G. In: HABERSACK, M. (Hrsg.) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch Bd. 6: Schuldrecht – Besonderer Teil IV: §§ 705–853*. München: C. H. Beck, 2017, s. 2486, marg. č. 1.

BGB jí nevznikne. Ke „kompenzaci“ takto ušlé výživy slouží vlastní nároky primárně poškozeného, tedy předně náhrada za ztrátu na výděлку (§ 842 BGB).

To bez dalšího potvrzuje v komentáři uváděné rozhodnutí německého Nejvyššího spolkového soudu BGH NJW 86, 984,²³ které zjevně odmítá extenzivní výklad § 844 odst. 2 a jeho aplikaci na případy „pouhého“ ublížení na zdraví:²⁴

„V deliktním právu zásadně nenáleží nepřímo poškozenému vlastní nárok na náhradu škody; vlastní nároky může uplatnit pouze ve výjimečných případech v rámci vymezeném zákonem v §§ 844, 845 BGB (srov. Boujong in BGB-RGRK, 12. Aufl., § 844 Rdn. 1,2; MünchKomm-Mertens BGB, § 844 Rdn. 3). Úpravu zakotvenou v §§ 844, 845 BGB nelze rozšířit ani na další poškozené třetí osoby, ani na jiné než tam uvedené škody (BGHZ 7, 30, 33; rozsudky senátu ze dne 26. ledna 1955 – VI ZR 251/53 – VersR 1955, 183, 184 a ze dne 25. října 1960 - VI ZR 175/59 – VersR 1960, 1097, 1098) [...]“²⁵

„§ 844 odst. 2 BGB však podle své jasné dikce stále předpokládá, že příbuzný oprávněný výživou je zbaven práva na výživné ‚v důsledku usmrcení‘ osoby povinné výživou [...] Senát nepovažuje za přípustné aplikovat úzce vymezenou výjimku zakotvenou v ustanovení § 844 odst. 2 BGB, kterou je současně třeba vykládat restriktivně, na skupiny případů, v nichž ke zbavení nebo snížení výživného dojde pouze v důsledku ublížení na zdraví [...]“²⁶

„I v případě pracovní neschopnosti způsobené ublížením na zdraví musí škůdce v důsledku hradit výživné příbuzným oprávněným výživou. Podle § 842 BGB má poškozený (zraněný) nárok na náhradu za ztrátu na výděлку a může tak plnit svou vyživovací povinnost ve stejném rozsahu jako dříve. Jedná se

²³ Rozhodnutí BGH VI ZR 152/84 ze dne 17. 12. 1985. Dostupné z: <https://dejure.org>.

²⁴ V systému beck-online.beck.de je toto rozhodnutí velmi ilustrativně nadepsáno: „Keine ausdehnende Anwendung des § 844 II BGB auf den Fall einer Körperverletzung.“ Překlad: „Žádná extenzivní aplikace § 844 odst. 2 BGB na případ ublížení na zdraví.“

Dostupné z: <https://beck-online.beck.de/?TYP=searchlink&HITLISTHEAD=Entscheidungen&QUERY=spubtyp0%3A%2522ent%2522&PAGENUMBER=1&ONLYTOP10PUBS=True&Filter=saktdat%3A%5B%2A%20TO%20NOW%2FDAY%5D%7Cstaxrechtsgebiet0%3AZivilR%7Csaktdat%3A%5BNOW-39YEAR%2FYEAR%20TO%20NOW-38YEAR%2FYEAR%5D&Addfilter=spub0%3ANJW>.

²⁵ „Im Recht der unerlaubten Handlung steht dem nur mittelbar Geschädigten grundsätzlich kein eigener Ersatzanspruch zu; er kann nur in dem vom Gesetz in §§ 844, 845 BGB abgesteckten Rahmen ausnahmsweise eigene Ansprüche geltend machen (vgl. Boujong in BGB-RGRK, 12. Aufl., § 844 Rdn. 1,2; MünchKomm-Mertens BGB, § 844 Rdn. 3). Die in §§ 844, 845 BGB normierte Regelung darf weder auf andere Drittgeschädigte noch auf andere als die dort genannten Schäden ausgedehnt werden (BGHZ 7, 30, 33; Senatsurteile vom 26. Januar 1955 – VI ZR 251/53 – VersR 1955, 183, 184 und vom 25. Oktober 1960 – VI ZR 175/59 – VersR 1960, 1097, 1098) [...]“

²⁶ „[...] § 844 Abs. 2 BGB setzt nach seinem eindeutigen Wortlaut jedoch weiterhin voraus, daß dem unterhaltsberechtigten Angehörigen das Recht auf Unterhalt ‚infolge der Tötung‘ des Unterhaltsverpflichteten entzogen wird [...] Der Senat hält es nicht für angängig, die eng begrenzte und eng auszulegende Ausnahmenvorschrift des § 844 Abs. 2 BGB auch auf Fallgruppen anzuwenden, in denen eine Unterhaltsentziehung oder Unterhaltsverkürzung nur als Folge einer Körperverletzung eintritt [...]“

však o nárok, který náleží pouze samotnému zraněnému. Skutečnost, že nahrazený ušlý výdělek zajišťuje také výživu příbuzných, je pouze nepřímým důsledkem zákonného ustanovení § 842 BGB [...]”²⁷

Lze shrnout a uzavřít, že i německé občanské právo zastává systematicky totožný přístup, ke kterému se dospělo analýzou českého právního řádu. Tedy že za života primárně poškozené osoby hradí škůdce náhradu za ztrátu na výdělku právě této osobě, která z takto nabytého majetku může plnit svoji vyživovací povinnost. Po smrti primárně poškozené osoby již náhrada sekundárně poškozeným (pozůstalým) náleží, a to v podobě přímého nároku na náhradu ušlé výživy, jelikož smrtí primárně poškozené osoby došlo k zániku její vyživovací povinnosti vůči výživou oprávněným pozůstalým. Právní názor zastávaný Ústavním soudem v nálezu, že nárok na náhradu nákladů na výživu pozůstalých vzniká v německém právu již okamžikem zranění primárně poškozeného, tudíž není správný.

3.3. RAKOUSKÉ PRÁVO

Právní úpravou v Rakousku se Ústavní soud zabýval v bodě 22 nálezu:

„22. V Rakousku je obdobný nárok pozůstalých upraven v § 1327 obecného občanského zákoníku (ABGB). Uvádí se, že nastane-li z tělesného poškození smrt, musí být nahrazeno mimo jiné pozůstalým, k jejichž výživě byl poškozený povinen, vše, co jim tím ušlo. Tato právní úprava sice představuje úplné uspokojení nároků pozůstalých, avšak ani z dobových, ještě i pro Československo relevantních pramenů není jisto, zda pokrývá mezidobí mezi škodnou událostí a úmrtím poškozeného. Spíše se lze přiklonit k opačnému závěru. Blíže k tomu Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Rouček, F., Sedláček, J. a kol. Praha: nakl. Linhart, 1937 (reprint 1998), s. 925–932.“

Ústavní soud v tomto bodě dospěl k závěru, že relevantní právní úprava v rakouském občanském zákoníku²⁸ spíše nepokrývá mezidobí mezi škodnou událostí a úmrtím poškozeného, tedy že náhrada nákladů na výživu nenáleží „budoucím“ pozůstalým za života primárně poškozené osoby.

Ustanovení § 1327 ABGB upravující rovněž nárok na náhradu za ztrátu na výživě zní: *„Erfolgt aus einer körperlichen Verletzung der Tod, so müssen nicht nur alle Kosten, sondern auch den Hinterbliebenen, für deren Unterhalt der Getötete nach dem Gesetze zu sorgen hatte, das, was ihnen dadurch entgangen ist, ersetzt werden.“*

V překladu: *„Vzejde-li z ublížení na těle smrt, musí být nahrazeny nejen veškeré náklady, nýbrž také pozůstalým, jejichž výživu musel zemřelý podle zákona zajišťovat, vše, o co v důsledku toho přišli.“*

---

²⁷ *„Auch bei einer durch eine Körperverletzung hervorgerufenen Arbeitsunfähigkeit muß zwar der Schädiger im Ergebnis für den Unterhalt der unterhaltsberechtigten Angehörigen aufkommen. Der Geschädigte hat nach § 842 BGB Anspruch auf Ersatz des Verdienstaustausfalls und kann damit seinen Unterhaltsverpflichtungen im bisherigen Umfang nachkommen. Dabei handelt es sich aber um einen Anspruch, der nur dem Verletzten selbst zusteht. Daß mit dem gezahlten Verdienstaustausfall auch der Unterhalt der Angehörigen sichergestellt ist, ist nur eine mittelbare Folge der gesetzlichen Regelung des § 842 BGB [...]“*

²⁸ Dále jen „ABGB“. Dostupný z: <https://www.ris.bka.gv.at>.

Nahlédneme-li nejprve do komentáře *Rouček / Sedláček*,²⁹ jak učinil Ústavní soud, zjistíme, že velmi přehledně popisuje náhrady a jejich atributy, které tíží pachatele při usmrcení poraněného následkem úrazu:

„Zemře-li poraněný následkem úrazu, má pachatel:

- a) nahraditi pozůstalosti (pokud tak již neučinil zemřelému);*
- aa) útraty s léčením zemřelého spojené;*
- bb) újmu na jeho výdělečné činnosti od poranění do jeho smrti, pokud nároky ty nejsou promlčeny;*
- cc) útraty pohřbu;*
- b) pozůstalým má nahraditi vše, co jim smrtí tou ušlo,*

Pozůstalí jsou osoby, jimž měl zesnulý podle zákona poskytovat výživu. Tím právě, že zemřel, mizí možnost této výživy.“

Z toho je zcela zřejmé, že do smrti poraněného se hradí právě poraněnému újma na jeho výdělečné činnosti (*bb*), protože po smrti vzniká právo pozůstalým (*b*), a to z důvodu, že jim smrtí poraněného byla odňata možnost výživy ze strany poraněného.

Shodně se vyjadřuje v aktuálním komentáři k ABGB Harrer:³⁰ Účelem ustanovení § 1327 ABGB je zabránit újmě pozůstalých, která vzniká zánikem vyživovací povinnosti ze strany usmrcené osoby.

A stejně tak i Koziol,³¹ podle kterého je smyslem § 1327 ABGB zajistit živobytí pouze nepřímo poškozeným osobám oprávněným výživou po usmrcení jejich živitele založením přímého nároku na náhradu škody vůči škůdci. Bude-li však osoba povinná výživou toliko zraněna, nárok osobám na ní závislým výživou nebude příslušet, jelikož tyto neutrpí žádnou škodu. Prostřednictvím náhrady škody (za ztrátu na výdělu, § 1325 ABGB) se primárně poškozený (povinný k výživě) dostane do stavu, v němž bude sám schopen plnit danou vyživovací povinnost.

Lze uzavřít, že systematika rakouského ABGB v oblasti náhrad za ztrátu na výživu pozůstalým a náhrad za ztrátu na výdělu je totožná s českým a ostatně i německým přístupem, kdy za života poškozeného povinného výživou je případná vyživovací povinnost vůči třetím osobám plněna z náhrady, kterou obdrží od škůdce za ztrátu na výdělu. Po smrti primárně poškozeného se náhrada přesouvá k sekundárním obětem, kterým vzniká v důsledku zániku vyživovací povinnosti přímý nárok

²⁹ ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Reprint původního vydání. Praha: CODEX Bohemia, s. r. o., 2002, s. 926.

³⁰ HARRER, F. In: SCHWIMANN, M. (Hrsg.) *ABGB Praxiskommentar. Band 6. §§ 1293–1502 ABGB*. 3. neubearb. Auflage. Wien: LexisNexis ARD Orac, 2006, s. 482.

³¹ KOZIOL, H. *Österreichisches Haftpflichtrecht. Allgemeiner Teil*. 3. neubearb. Auflage. Wien: Manz, 1997, s. 433.

vůči škůdci na náhradu nákladů spojených s jejich výživou. Ani zde tedy nenalezneme mezeru v právu pro případy vegetativního stavu poškozeného povinného výživou, logika náhrad je zcela zřejmá.

ZÁVĚR

Cílem článku bylo kriticky zhodnotit úvahy zastávané Ústavním soudem v nálezu, kterým přiznal výživou závislým osobám náhradu nákladů na výživu za osobu nacházející se v důsledku újmy na zdraví ve vegetativním stavu, a to nejen ve světle právní úpravy náhrady nákladů na výživu pozůstalých podle občanského zákoníku, jejího účelu a vztahu k náhradě za ztrátu na výdělek, respektive důchodu, ale také v komparaci s právní úpravou německou a rakouskou, o něž mimo jiné Ústavní soud svoji argumentaci v nálezu opřel.

Analýzou českého, německého i rakouského právního řádu jsme dospěli k jednotnému a jednoznačnému závěru:

Při ublížení na zdraví je škůdce povinen nahradit primárně poškozenému za jeho života ztrátu na výdělek (důchodu), jejímž účelem je mj. navrátit primárně poškozeného do takového stavu, v němž bude sám schopen plnit vyživovací povinnost vůči na něm výživou závislým osobám. Závislé osoby v tomto okamžiku nejsou poškozenými, jelikož jim škodní událostí žádná škoda na výživě nevzniká.

Po smrti primárně poškozeného způsobené škodní událostí se však náhrada přesouvá k sekundárním obětem (na něm výživou závislým osobám), kterým vzniká v důsledku zániku vyživovací povinnosti přímý nárok vůči škůdci na náhradu nákladů spojených s výživou. Smyslem náhrady za ztrátu na výživě je zajistit živobytí osobám oprávněným výživou po usmrcení jejich živitele založením přímého nároku na náhradu škody vůči škůdci.

Občanskoprávní úprava náhrad při ublížení na zdraví a při usmrcení má v tomto smyslu logickou systematiku, protože v ní není mezera ani v situaci, kdy se primárně poškozený nachází v důsledku škodní události ve vegetativním stavu. V takovém případě má být osobám závislým na jeho výživě plněna vyživovací povinnost mj. z náhrad, které primárně poškozený získá od škůdce za ztrátu na výdělek (důchodu). Pokud primárně poškozenému nevznikne žádná škoda na výděleku kupříkladu proto, že je v invalidním důchodu, jako tomu bylo ve věci posuzované Ústavním soudem, pak z dosavadního příjmu, který se nijak nesnížil, plní vyživovací povinnost. V tomto ohledu tedy žádná škoda nevzniká ani primárně poškozenému (ztráta na výděleku), ani osobám na něm výživou závislým (ztráta na výživě).

Právní názor zastávaný Ústavním soudem v nálezu, že nárok na náhradu nákladů na výživu „pozůstalých“ vzniká již okamžikem zranění primárně poškozeného, je tedy zjevně nesprávný. Konstrukce, kterou Ústavní soud vytvořil, naopak v důsledku patrně nabourává systém civilního deliktního práva, primárně jeho základní kompenzační funkci. Nezřídka by totiž mohlo docházet k situacím, v nichž by škůdce „výživu“ hradil dvakrát, jednou v rámci náhrady za ztrátu na výděleku, respektive důchodu primárně poškozeného a podruhé jako náhradu nákladů na výživu pozůstalého, který ale pozůstalým není.

Z poměrně krátkého textu nálezu Ústavního soudu lze vysledovat, že inspirací pro jeho závěry byl zřejmě chybný překlad německého komentáře k BGB *Prütting/Wegen/Weinreich*. Ať již důvody byly jakékoliv, nelze opomíjet základní princip civilního deliktního práva, totiž že přesun břemene nést újmu na někoho jiného než poškozeného v soukromém právu vyžaduje bilaterální ospravedlnění,³² k čemuž v daném případě nebyl důvod.

---

³² BYDLINSKI, F. In: TICHÝ, L. (ed.). *Causation in Law. Praha 2007*. Beroun: IFEC, 2007, s. 24–25.

REFERENČNÍ SEZNAM:

HABERSACK, M. (Hrsg.) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch Bd. 6: Schuldrecht – Besonderer Teil IV: §§ 705–853*. München: C. H. Beck, 2017. ISBN 9783406665455.

HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník VI. Závazkové právo. Zvláštní část (§ 2055–3014): komentář*. Praha: C. H. Beck, 2014. ISBN 9788074002878.

KOZIOL, H. *Österreichisches Haftpflichtrecht. Allgemeiner Teil*. 3. neubearb. Auflage. Wien: Manz, 1997. ISBN 9783214046880.

KOZIOL, H. – BYDLINSKI, P. – BOLLENBERGER, R. (Hrsg.). *Kurzkommentar zum ABGB: Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, Ehegesetz, Konsumentenschutzgesetz, IPR-Gesetz, Rom I- und Rom II-VO*. 3., überarb. u. erw. Auflage. Wien: Springer, 2010. ISBN 9783704661876.

MELZER, F. – TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek IX. § 2894–3081*. Praha: Leges, 2018. ISBN 9788075021991.

PALANDT, O. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch*. 78. neubearb. Auflage. München: C. H. Beck, 2019. ISBN 9783406725005.

PRÜTTING, H. – WEGEN, G. – WEINREICH G. (Hrsg.). *Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar*. 16. Auflage. Köln: Wolters Kluwer, 2021. ISBN 9783472097129.

ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Reprint původního vydání. Praha: CODEX Bohemia, s. r. o., 2002. ISBN 80859635.

SCHMOECKEL, M. – RÜCKERT, J. – ZIMMERMANN, R. (Hrsg.) *Historisch-kritischer Kommentar zum BGB. Band III: Schuldrecht: Besonderer Teil. 2. Teilband (§§ 657–853)*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013. ISBN 9783161505287.

SCHWIMANN, M. (Hrsg.) *ABGB Praxiskommentar. Band 6. §§ 1293–1502 ABGB*. 3. neubearb. Auflage. Wien: LexisNexis ARD Orac, 2006. ISBN 9783700734086.

TICHÝ, L. (ed.). *Causation in Law. Praha 2007*. Beroun: IFEC, 2007. ISBN 9788085889932.